

S. D. KRYŽICKIJ, N. A. LEIPUNSKAJA, *Ol'via. Raskopki, istoria, kul'tura*, Nicolaev, "Vozmojnosti Kimmerii", Nicolaev, 1997, 194 p. + 10 pl. color.

Studiile monografice privitoare la Olbia pontică, destul de numeroase în ultimii ani, au sporit cu o lucrare științifică de popularizare semnată de către doi reprezentanți cunoscuți ai școlii de arheologie și istorie antică din Ucraina - S. D. Kryžickij și N. A. Leipunskaja.

Cartea recenzată, alcătuită din patru capitole împărțite în subcapitole și încheiată cu patru anexe, se înscrie firesc în șirul sintezelor referitoare la istoria orașului nord-pontic¹, impunându-se, în același timp, prin structura sa complexă, prin nouitatea informațiilor rezultate în urma investigațiilor arheologice recente și prin ilustrația deosebit de bogată.

Primul capitol, intitulat „Istoricul cercetării” (p. 7-18), prezintă câteva etape în studierea istoriei orașului, începând cu sfârșitul secolului XVIII și până în prezent. Pentru prima etapă - până la sfârșitul secolului XIX - când în atenția cercetătorilor se aflau mai ales izvoarele literare, epigrafice și numismatice, sunt amintiți: N. Arkas, I. P. Blaramberg, F. Brun, P. I. Keppen, I. M. Murav'ov Apostol, P. S. Pallas, A. S. Uvarov ș.a. De o mențiune aparte se bucură V. V. Latyshev, a cărui merite în studierea istoriei Olbiei nu sunt subliniate, totuși, în suficientă măsură².

A doua etapă coincide cu activitatea marelui arheolog rus B. V. Pharmakovskij, care în 1901 începe săpăturile sistematice de la Olbia (în oraș și necropolă), impunând o metodă de săpătură urmată cu unele completări până astăzi, metodă care prevede decaparea succesivă a straturilor culturale pe suprafețe mari (casete de 20 X 20 m și absența martoriilor).

Concomitent, încep săpăturile și în hora orașului (V. I. Goškeviči ș.a.), iar E. von Stern obține rezultate importante în urma cercetărilor de la Berezani.

După moartea lui B. V. Pharmakovskij a urmat o perioadă mai puțin fastă în cercetarea Olbiei (1927-1935), depășită de către elevii acestuia: A. N. Karasev, E. I. Levi, L. M. Slavîn,

¹ Vezi lucrările inegale ca valoare dar cu aspect de sinteză: V. V. Latyshev, *Issledovanija ob istorii i gosudarstvennom stroe goroda Ol'vii*, St. Peterburg, 1887; E. Bellin de Ballu, *Olbia. Cité antique du littoral nord de la Mer Noire*, Leiden, 1972; A. Waşowicz, *Olbia Pontique et son territoire*, Paris, 1975; Ju. G. Vinogradov, *Olbia*, XENIA, Konstanz, 1981; idem, *Političeskaja istorija Ol'vijskogo polisa*, Moskva, 1989; idem, S. D. Kryžickij, *Olbia. Eine altgriechische Stadt im nordwestlichen Schwarzmeerraum*, Leiden - New York - Köln, 1995.

² Remarcabil istoric și epigrafist a lăsat o sinteză asupra istoriei Olbiei (vezi nota 1), care n-a fost înlocuită până în prezent. Lucrarea lui Ju. G. Vinogradov, *op. cit.*, 1989, în pofida intenției declarate a autorului (p. 3 și urm.) nu face decât să o completeze.

care, împreună cu mai mulți colaboratori, au efectuat săpături într-o a treia etapă de cercetare a Olbiei, cu rezultate de excepție materializate în numeroase publicații.

După 1972 conducerea săpăturilor a fost preluată de către unul dintre autorii cărții de față (S. D. Kryžickij), iar din 1995 în fruntea șantierului arheologic de la Olbia se află V. V. Krapivina. Printre rezultatele obținute în această ultimă etapă de cercetare a orașului, necropole și a teritoriului rural sunt amintite: precizarea celui mai vechi tip de locuință a olbiopoliților (locuințe adâncite și semiadâncite), descoperirea temenos-ului de vest al Olbiei - cea mai timpurie zonă sacră din Nordul Pontic în viziunea autorilor³ -, descoperirea porților de vest ale orașului, emiterea ipotezei (în urma săpăturilor efectuate) existenței a încă unei agore în centrul părții nordice a orașului de jos. Au fost obținute rezultate interesante datorită cercetărilor subacvatice din zona inundată a orașului antic și au continuat săpăturile de amploare efectuate în teritoriul rural de către arheologi din Kiev, Nicolaev și Sankt Peterburg (fost Leningrad).

Ca o concluzie la acest capitol aș menționa bogăția și coerența informațiilor prezentate, însoțite de observații pertinente. Limitarea "Istoricului cercetării" doar la cercetările arheologice o consider drept o scăpare, chiar dacă conștientă, a autorilor⁴.

Următorul capitol, conceput ca o „Schită istorică” (p. 19-34), începe cu o scurtă prezentare a colonizării grecești înțeleasă ca un proces complex cu cauze multiple, pe fondul căreia este scos în relief caracterul „spontan” al colonizării împrejurimilor Olbiei, valul de coloniști neavând o organizare anterioară strictă și constând îndeosebi din locuitori rurali. Autorii nu dispun de date suficiente pentru a considera, că Olbia din momentul întemeierii (în al doilea sfert, - către mijlocul secolului VI a.Chr.) avea deja statut de oraș și de stat.

³ Până în momentul apariției cărții încă nu se cunoșteau rezultatele săpăturilor arheologice din 1997 de la Berezani efectuate de către V. V. Nazarov și V. M. Otreško, care au dus la descoperirea celui mai vechi temenos din Nordul Pontic, datat de către autorii săpăturii în a doua jumătate a secolului VI - începutul secolului V a.Chr.. Vezi V. V. Nazarov, *Temenos berezanskogo poselenia*, în *Materiali II - i Mikolaiiv's'koi oblasnoi kraeznavčenoj konferencii "Istoria, etnografija, kul'tura, novi doslijennja"*, tom. I, Mikolaiiv, 1997, p. 27-29.

⁴ Poate că astfel se explică și absența din economia capitoului a numelor lui M. I. Rostowzew și S. A. Žebelov, care și-au adus un aport simțitor mai mare la cercetarea istoriei Olbiei decât mulți dintre arheologii menționați în repetate rânduri.

Despre Olbia ca stat se poate vorbi abia odată cu sfârșitul celei de a doua treimi a secolului VI a.Chr., când întreaga regiune a Bugului de Jos fusese populată de către greci printr-o colonizare „spontană”⁵.

Autorii delimitează istoria Olbiei în trei perioade de bază: 1) elenă (de la întemeierea orașului până la jumătatea secolului I a. Chr.); 2) greco-romană (până la a doua invazie gotică, în 269/270 p.Chr.); 3) post-antică⁶ (până la jumătatea sau până în al treilea sfert al secolului IV p. Chr.), analizând fiecare etapă și expunând pe larg evoluția horei.

Perioada de maximă prosperitate a Olbiei și a teritoriului său rural coincide cu sfârșitul secolului IV - prima jumătate a secolului III a.Chr., când suprafața orașului atinge 50-55 de ha, cartiere întregi sunt reclădite, statul emite monedă de aur, iar în teritoriul rural se răspândește construcțiile din piatră.

Decăderea Olbiei începe de la jumătatea secolului III a.Chr. și o nouă stabilizare a vieții citadine are loc odată cu includerea orașului în componența provinciei romane Moesia Inferior la jumătatea secolului II p.Chr.⁷ După a doua invazie gotică orașul își pierde treptat caracterul său antic.

Expunerea pe parcursul întregului capitol este în general temeinic argumentată, deși pe alocuri mai apar unele semne de întrebare. *Exempli gratia*, la p. 25 autorii vorbesc despre importul vinului de Peparetos la Olbia. Într-o cuvântare a sa Demosthenes, într-adevăr, vorbește despre exportul vinului de către Peparetos spre Pontul Euxin⁸, dar atât timp cât amforele de Peparetos încă n-au putut fi identificate printre importurile ceramice de la Olbia, mi se pare insuficient argumentată ideea importurilor vinului de Peparetos în orașul nord-pontic. La p. 26 S. D. Kryžickij și N. A. Leipunkaja invocă rolul neînsemnat al cetățenilor de rând în viața politică a polis-ului, uitând că istoria, inclusiv cea a Olbiei, a fost întodeauna marcată de rolul jucat de personalități, care au știut, într-o măsură mai mare sau mai mică, să-și atragă energia acelor „cetățeni de rând”. Iar scrisoarea pe plumb de la Berezani⁹ este mult prea complexă pentru a putea fi epuizată în câteva rânduri și făcându-se trimitere la traducerea nu tocmai exactă a primului editor.

„Cultura Olbiei”, materială și spirituală, alcătuiește subiectul capitolului III (p. 35-70), cunoscând aceeași peri-

odizare ca și istoria polis-ului. Particularitatea esențială a primei etape o constituie evoluția tradițiilor grecești, îndeosebi ioniene și atice, care nu rămân neschimbate cu trecerea timpului. Mai târziu - în perioada elenistică - crește influența culturii sud-pontice, micro-asiatice și a centrelor insulare, cu care sunt stabilite legături economice foarte strânse.

Romanizarea a afectat cultura Olbiei într-o măsură simțitor mai mică în comparație cu alte centre nord- și nord-vest pontice.

În economia capitolului un loc aparte îl ocupă prezentarea ceramicii, care este descrisă după forma vaselor, ornament, funcționalitate etc., subliniindu-se nivelul artistic înalt al producției ceramice, manifestat atât la vasele de import cât și la cele de factură locală. Pe larg este descrisă și sculptura antică de la Olbia, prezentă în toate etapele de dezvoltare ale orașului, începând cu perioada arhaică târzie și până în epoca romană.

În viziunea autorilor, particularitatea caracteristică a operelor de artă din orașele antice nord-pontice și, inclusiv, a celor de la Olbia, o constituie prezența în stilistica lor a două linii de dezvoltare, care, totuși, nu mergeau întodeauna paralel, ci adeseori se intersectau și se influențau reciproc în ceea ce privește tratarea diferitelor modele și motive ornamentale. Una dintre aceste linii era reprezentată de către modelele artei antice propriu-zise, iar a doua - de către operele meșterilor locali. În operele de artă olbiene predomină prima linie, influența creației artistice locale fiind mai slabă în comparație cu Bosporul sau Hersones-ul.

Ultimul capitol, „Orașul” (p. 71-174) are structura cea mai complexă și constă din următoarele subcapitole: condițiile naturale, dezvoltarea planimetriei orașului, complexele de apărare, centrul social administrativ și comercial, centrele de cult, complexele de locuințe, suburbia orașului, complexele gospodărești și de producție, necropola, teritoriul rural.

Cartea se încheie cu patru anexe utile: 1) „Excursia prin oraș” (p. 175-179), care prezintă trei itinerarii de vizitare a orașului antic (itinerariul scurt, mediu și lung) și sunt descrise succint principalele obiective de interes turistic ale rezervației arheologice „Olbia”; 2) un dicționar al termenilor de specialitate și al numelor (p. 181-186); 3) literatura citată pe parcursul lucrării (p. 187-190); și 4) lista prescurtărilor (p. 191).

⁵ Pare puțin credibilă ipoteza unei *terra deserta* pentru întreaga regiune a Bugului de Jos în secolul VI a.Chr. Am putea presupune mai curând conviețuirea de la bun început, în teritoriul rural al orașului, a coloniștilor greci cu populația indigenă, conviețuire pentru care pledează (până la proba contrarie) procentul însemnat al ceramicii lucrate cu mâna din așezările rurale, cât și locuințele adâncite și semiadâncite frecvente în perioada arhaică la Olbia și care ar fi putut fi împrumutate de către greci de la populațiile învecinate.

⁶ Eu aș opta pentru denumirea perioadei ca antică târzie.

⁷ Despre includerea Olbiei în componența Moesiei Inferior în 198 p. Chr. conf. V. V. Krapivina, *Ol'via. Material'naja kul'tura I-IV vv. n. ě.*, Kiev, 1993, p. 149 și urm., care amintește și discuții anterioare din literatura de specialitate legate de

această problemă.

⁸ ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ, § 35.

⁹ Editată de Iu. G. Vinogradov, *Drevnejšee grečeskoje pis'mo s ostrova Berezani*, în: VDI, 4(118), 1971, p. 74-100, scrisoarea a fost ulterior discutată în repetate rânduri de epigrafiști de prestigiu. Pentru istoriografia românească amintesc nota lui D. M. Pippidi, *O nouă scrisoare pe plumb descoperită la Olbia*, în: „Studii de istorie și epigrafie”, București, 1988, p. 114-116, care apreciază la primul editor „remarcabila acribie și comentariul bogat”. Nu este locul aici pentru a-mi argumenta dezacordul față de această apreciere și mă limitez doar la a face trimitere la M. Wörrle, *Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien*, München, 1988, spre a se vedea ce înseamnă remarcabila acribie și comentariul bogat în studierea unei inscripții.

La o privire de ansamblu asupra întregii cărți țin să menționez, că, în pofida caracterului de popularizare al seriei în care a apărut, lucrarea recenzată se impune printr-un limbaj științific riguros, printr-o documentare solidă și prin elemente de noutate, prezentându-se ca sinteza cea mai recentă și cu cea mai complexă structură privind istoria Olbiei. Materialul ilustrativ deosebit de bogat, alcătuit din 207 desene și fotografii, zece planșe color și câteva desene și fotografii

interesante, elaborate pe motive arheologice de către pictorul Vladimir Bahtov, oferă cititorului posibilități de informare sporite.

Recomand această carte tuturor celor care doresc să se informeze temeinic și relativ repede asupra diverselor aspecte din istoria milenară a Olbiei pontice.

VICTOR COJOCARU